

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1854

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISBN: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1099

Kitap Adı : 19. Yüzyılda Türkistan'da İngiliz İstihbaratı

Book Title : British Intelligence in Turkestan in the 19th Century

ISBN : 978-625-8724-54-7

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724547

Yazar | Author: Furkan Külünk | orcid.org/0000-0002-9844-283X

Kurum | Institution: Düzce Üniversitesi

ROR ID: ror.org/04175wc52

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 226 (xvi + 210)

Yayın Tarihi | Publication Date: Şubat | February 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HBJF1 - Orta Asya tarihi | History of Central Asia

BISAC: HIS026000 - Tarih / Asya / Orta | History / Asia / Central

THEMA: NHF - Orta Asya tarihi | History of Central Asia

LC Classification: DK857 - Türkistan tarihi ve coğrafyası | Turkestan - History and Geography

DEWEY: 958.4 - Türkistan tarihi | Turkestan History

WoS Category: Tarih | History

WoS Citation Topics Meso: 6.9 - Diplomasi ve Uluslararası Politika | Diplomacy & International Politics

WoS Citation Topics Micro: 6.9.35 - İstihbarat ve Güvenlik Politikası | Intelligence & Security Policy

Scopus Subject Areas: 1202 - Tarih ve Felsefe | History and Philosophy of Science

SciVal: 1202 - Tarih | History

Atf Bilgisi | Cite as: Külünk, Furkan. *19. Yüzyılda Türkistan'da İngiliz İstihbaratı*.

Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

19. Yüzyılda Türkistan'da İngiliz İstihbaratı

Furkan KÜLÜNK

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Furkan KÜLÜNK

1989 yılında Düzce’de doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Sakarya Üniversitesi’nde tamamladı. Çalışmaları, 19. yüzyılda İngiltere ile Çarlık Rusya arasında Türkistan’da meydana gelen rekabet dönemi ve bu dönemde Türkistan hanlıklarının siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerine odaklanır. Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapan yazar, evli ve bir çocuk babasıdır.

Born in Düzce in 1989. He completed his bachelor’s, master’s, and doctoral degrees at Sakarya University. His work focuses on the period of competition between Britain and Tsarist Russia in Turkestan during the 19th century and the political, social, and cultural history of the Turkestan khanates during this period. The author, who is a faculty member in the Department of History at Düzce University’s Faculty of Arts and Sciences, is married and has one child.

Kitap Hakkında

19. Yüzyılda Türkistan'da İngiliz İstihbaratı

Bu çalışma, 19. yüzyıl Türkistan'ında İngiltere ve Çarlık Rusya arasında meydana gelen ve literatürde Büyük Oyun olarak adlandırılan rekabet döneminde bölgedeki İngiliz istihbarat faaliyetlerini ele almaktadır. Çalışmanın genel çerçevesi, Türkistan'da bu dönemde meydana gelen siyasi gelişmeleri kronolojik olaylar silsilesi şeklinde anlatmaktan ziyade İngiliz istihbaratının bölgedeki faaliyetleri ve yüzyıl boyunca nasıl gelişim gösterdiği üzerine kurgulanmıştır. Bu nedenle elinizdeki eser, İngiltere'nin Türkistan'daki bilgi edinme faaliyetlerinin bir istihbarat politikası mı ya da gelişigüzel bir şekilde gerçekleşen eylemler bütünü mü olduğu sorularının üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, modern İngiliz istihbaratının öncü hareketlerinin yaşandığı bu dönemde bilginin elde edilmesi, tasnifi ve politik malzemeye dönüşme süreci detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Çalışmada, sahadaki istihbarat unsurlarının gönderdiği ham raporların Londra ve Kalküta'ya ulaşana kadar nasıl bir süreçten geçtikleri, istihbaratın dış politikaya etkisi, coğrafi istihbaratın askeri stratejiye nasıl entegre edildiği ve yerel istihbarat unsurlarıyla Hindistan Genel Valiliği arasındaki ilişkiler mercek altına alınmıştır. Yüzyıla sirayet eden bu bilgi toplama sürecinde profesyonel ajanların yanı sıra seyyahlar, tüccarlar, diplomatlar, araştırmacılar ve İngiliz istihbaratına hizmet eden diğer unsurların nasıl bir rol üstlendikleri, kurumsal bir istihbarat hafızasının oluşum sürecindeki yerleri bakımından incelenmiştir. Buna ek olarak, İngiliz parlamentosundaki tartışmalardan sahadaki istihbarat unsurlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede istihbarat verilerinin dış politikayı doğrudan ilgilendiren ve şekillendiren bir karar mekanizmasına dönüşüm süreci örneklerle ele alınmıştır. 19. yüzyılda Hazar Denizi'nin doğu kıyısından Çin'e kadar olan bölgede İngiliz istihbaratının nasıl faaliyet gösterdiğinin detaylı bir şekilde sunulduğu çalışmada, okuyucunun bilginin sahadaki ham halinden masadaki stratejik karara dönüşüm

sürecinin her aşamasını takip edebilmesi için ağırlıklı olarak arşiv materyalleri ve birincil kaynakların kullanılmasına özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere; Çarlık Rusya; Türkistan; İstihbarat; Büyük Oyun

About the Book

British Intelligence in Turkestan in the 19th Century

This study examines British intelligence activities in the region during the period of rivalry between England and Tsarist Russia in 19th-century Turkestan, known in the literature as the Great Game. The general framework of this study is structured around British intelligence activities in the region and how they developed over the course of the century, rather than chronologically recounting the political developments that took place in Turkestan during this period. Therefore, this work focuses on the questions of whether England's intelligence-gathering activities in Turkestan constituted an intelligence policy or were simply a series of random actions. In this context, the process of obtaining, classifying, and transforming information into political material during this period, which witnessed the pioneering movements of modern British intelligence, is described in detail.

The study examines the process that raw intelligence reports sent by field intelligence agents undergo before reaching London and Calcutta, the impact of intelligence on foreign policy, how geographic intelligence is integrated into military strategy, and the relationships between local intelligence agents and the Governor-General of India. This century-long information gathering process examines the roles played by professional agents, as well as travelers, merchants, diplomats, researchers, and other elements serving British intelligence, in terms of their place in the formation of an institutional intelligence memory. In addition, the process of transforming intelligence data into a decision-making mechanism that directly concerns and shapes foreign policy, ranging from debates in the British Parliament to intelligence elements in the field, has been examined with examples. The study provides a detailed account of how British intelligence operated in the region stretching from

the eastern shores of the Caspian Sea to China in the 19th century. Care has been taken to use primarily archival materials and primary sources so that the reader can follow every stage of the process by which information in its raw form in the field is transformed into strategic decisions at the table.

Keywords: England; Tsarist Russia; Turkestan; Intelligence; Great Game

Habibe ve Cihangir'e...

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Col.	: Column
Çev.	: Çeviri
Deb.	: Debates
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
FA	: Foreign Affairs
FO	: Foreign Office
HC	: House of Commons
HL	: House of Lords
IOR	: India Office Records
L/PS	: Political and Secret Department
Mss Eur	: European Manuscripts
PT	: Part
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SER	: Series
TNA	: The National Archives
Tr.	: Translate
Vol.	: Volume
No.	: Number

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İNGİLTERE’NİN TÜRKİSTAN’DA GÜÇ ARAYIŞI	5
1.1. Türkistan’daki İngiliz-Rus Rekabetinin Dinamikleri	5
1.1.1. Coğrafya, Siyasi Yapı ve Demografi	5
1.1.2. Hindistan’a Giden Yollar Türkistan’dan Geçer	14
1.1.3. Asya’daki Rus İlerleyişinin Safhaları ve İngiliz Reaksiyonları	18
1.2. Londra ve Kalküta Arasında İngiliz İstihbaratının Gelişimi, Yapısı ve İşleyişi	30
1.2.1. Bilginin Gerekliliği	30
1.2.2. İngiliz İstihbarat Organlarının Doğuşu	35
1.2.3. Sivil İstihbaratın Resmi Kurumlarla İlişkisi	41
1.3. Dış Politikada Türkistan’ın Yeri ve Önemi	45
1.3.1. Bozkırda İlk Adımlar	45
1.3.2. Hükümette Rusofobi Yankıları	49
1.3.3. Erken Dönem İstihbaratının Mimarları: Conolly ve Burnes	56
İKİNCİ BÖLÜM	
İSTİHBARATIN SAHADAKİ AKTÖRLERİ	69
2.1. Resmi Temsil ve Politik İstihbarat	69
2.1.1. İstihbarat Zafiyeti İçerisinde Stoddart ve Conolly Misyonu	71
2.1.2. Abbott ve Shakespear’ın Hive Temasları	80
2.1.3. Thomas Forsyth ve Doğu Türkistan’da İngiliz Araştırma Heyetleri	87

2.2. Askeri Yapı, Teknik Altyapı ve Coğrafya İstihbaratı	93
2.2.1. Türkistan'daki Askeri Güç Dengesi ve Rus Mevzilenmelerinin Tespiti	94
2.2.2. Rus Demiryolları ve Stratejik Altyapı Çalışmalarının İzlenmesi	104
2.2.3. Coğrafya Çalışmaları ve Türkistan'ı Haritalandırmak	107
2.3. Sivil İstihbarat Ağları	122
2.3.1. Rehberler, Yerel Ajanlar ve Temsilciler	123
2.3.2. Misyonerler ve Seyyahlar	138
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İSTİHBARATIN DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI	147
3.1. Hükümet ve Dış Politika	147
3.2. İstihbarat Bilgisinin Karar Mekanizmasına Dönüşümü	164
SONUÇ	181
KAYNAKÇA	185
DİZİN	205

ÖN SÖZ

Bu kitap, uzun zamandır ilgi duyduğum ve üzerinde akademik çalışmalar yürüttüğüm 19. yüzyıl Türkistan'ını, bir diğer ilgi alanım olan istihbarat olgusuyla aynı satırlarda buluşturma çabamın bir ürünüdür. Arşiv belgelerinde ve literatürde sıkça kullanılan bir benzetmeyle ifade edecek olursam, bu dönemde İngiltere ile Çarlık Rusya arasında uzanan devasa bir satranç tahtasını andıran Türkistan'daki İngiliz istihbarat faaliyetlerine odaklanan bu kitap, istihbarat ve politika arasındaki bağı görünür kılabilmek adına kaleme alındı. Benim için bu çalışmayı heyecan verici kılan hususlar siyasi ve askeri hamleler değil, bu tahtanın üzerinde kılık değiştirerek iz sürenlerin, derviş kılığında gizli raporlar taşıyanların, istihbarat bilgilerini şiirlere dönüştürerek ezberinde tutanların, kimi zaman kendi kimliklerini unutup yerel kimlikleriyle bütünleşenlerin ve bir coğrafyayı yıldan yıla çözümleyerek deyim yerindeyse her katmanını haritalandıranların hikayesiydi. Bu nedenle kitabın kurgusu üzerinde çalışırken bu süreç benim için hem akademik ön hazırlık hem de bir keşif serüveni oldu. Londra ve Kalküta'nın siyaset ve savaşla iç içe geçen Türkistan'a yönelik dış politikalarının temelinde yatan istihbarat faaliyetlerinin izini sürmek, bu coğrafyayı başka bir gözle yeniden değerlendirme imkanını sundu.

Türkistan'ın Rus yayılcı politikası ve İngiliz çıkarları arasında bütün unsurlarıyla analiz edildiği ve bölgenin siyasi, sosyal ve kültürel baskılar sonucunda emniyetsiz, istikrarsız ve karmaşık bir hale getirildiği bu döneme, sahadaki İngiliz istihbarat unsurlarının gözlerinden tanıklık etmek hem aka-

demik bir sorumluluk hem de kişisel bir merakın izini sürmek demektir. Bu nedenle istihbarat raporları, seyahatnameler, parlamento tutanakları ve kişisel notlar arasında çalışırken, stratejik hamlelerin yanı sıra bu belirsizlik ikliminde ayakta kalmaya çalışan bir coğrafyanın yorgunluğunu da satır aralarında duyurmaya çalıştım. Bu kitap, koca bir tarihi gözümü- zün önüne getirdiğimizde çok da uzak olmayan bir geçmişte yaşanan ve Türkistan'ı bir araştırma laboratuvarına dönüştüren İngiliz istihbarat politikasını, bugünün okuyucusu için canlı ve anlaşılır bir hikayeye dönüştürme gayretim bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Kuşkusuz bu yolculuğu tek başına yürümeğe mümkün değildi. Bu kitabın her satırında akademik merakımın yanında sevdiklerimin sabrı ve desteği bulunuyor. Bu nedenle, hayatımın her anında benden desteklerini esirgemeyen ve adımlarımı her zaman güvenle atmamı sağlayan kıymetli babam Hasan Külünk'e ve annem Fügen Külünk'e şükranlarımı sunarım. Akademik yolculuğumdaki destekleri için Doç. Dr. İbrahim Külünk'e teşekkür ederim. Kitabın taslak aşaması ve yazımı sürecinde yapıcı eleştirileriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Yasin Güzeldal'a teşekkür ederim. Bu kitabın yazım sürecinde neşesiyle ve tükenmeyen enerjisiyle en büyük motivasyon kaynağım olan oğlum Cihangir Külünk'e tüm kalbimle sevgilerimi sunarım. Son olarak, bu uzun ve yorucu yolculukta gösterdiği sevgi ve sabırla her koşulda yanımda duran yol arkadaşım ve sevgili eşim Habibe Karayel Külünk'e, fedakarlıkları için teşekkür ederim. Saygılarımla...

Furkan KÜLÜNK